

Allmänna rösträtten 100 år

Med allmän rösträtt menas att alla vuxna medborgare har rätt att rösta i allmänna politiska val. I dagens Sverige gäller rösträtten alla svenska medborgare som fyller 18 år senast på valdagen (och som vid något tillfälle varit bosatt i Sverige). Men så har det givetvis inte alltid varit.

Det stora genombrottet för rösträtten i Sverige kom 1918-19.

1918 infördes den för män, men gällde då bara kommunalval. Redan året därefter (24 maj 1919) beslöt så riksdagen om allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor med vissa begränsningar. För det första måste de ha fyllt 23 året innan de kommunala valen och val till riksdagens andra kammare, medan man för landstingen och 1:a kammaren måste ha fyllt 27 år. Samtidigt framtogs des som omyndigförklarats eller inte betalt kommunalskatt rösträtten. Dessa regler betydde att en hel del vuxna trots allt saknade rösträtt.

Riksdagsvalet i **september 1921** var det första valet där *kvinnor* deltog, och därför brukar det betraktas som allmänna rösträttens införande i Sverige.

De följande artiklarna tittar lite närmare på hur rösträtten uppnåddes, vilka som kämpade för den och vilka som kämpade emot.

Lästips

Göran Therborn, [Kapitalism och rösträtt. Om den borgerliga demokratis uppkomst](#) (1977)

Kjell Östberg. [Ett hundraårsjubileum med förhinder: Den hotade demokratin.](#) (2016)

[Vänsterpress om allmänna rösträttens införande](#) (2018)

[Kjell Östberg om vår demokratis historia](#) (om boken *Folk i rörelse*)

MF 30/9 2021

Innehåll

Offensiv	1
Proletären	6
Mer om rösträtten på Internet	7

Offensiv

Masskamp och revolutionshot avgjorde rösträttsstriden

Per Olsson

Offensiv 15/9 2021



Demonstration i Göteborg 1918 för kvinnlig rösträtt. Hela 1918 präglades av masskamp och impulser från revolutionerna i Ryssland och Tyskland (Foto: Public Domain).

I år är det 100 år sedan som även kvinnor fick rösta i ett riksdagsval. Allmän och lika rösträtt för kvinnor och män vanns genom masskamp. Det var rädslan för en socialistisk revolution vintern 1918-19 som till sist fick högern och kapitalistklassen att ge upp sitt motstånd mot en genomgripande författningsrevision som skulle ge rösträtt för alla.

November och december 1918 är sannolikt de mest dramatiska månaderna i svensk historia. ”Sverige har aldrig sedan arbetarrörelsens barndom stått så nära en revolution som i mitten av december 1918”, vittnade socialdemokraten Gustav Möller, som i många år var socialminister, i sina memoarer.

Vintern 1918-19 blev kulmen på den revolutionära utveckling som hade inletts med hungerdemonstrationerna på våren 1917. En revolution är inte en händelse, utan en process med en serie av händelser och vändpunkter på såväl den nationella som den internationella arenan. Med arbetarnas organisering föddes en kamprörelse för rösträtten.

”Arbetarrörelsen var den strömning som mest konsekvent slogs för att demokratisera samhället. Socialdemokratin var entydigt för rösträtt för både män och kvinnor utan ekonomiska spärrar eller andra begränsningar. Det var också den rörelse som bäst representerade den breda majoriteten av landets befolkning. Men kvinnorna saknades”, skriver socialisten och

historikern Kjell Östberg i sin nya högintressanta bok *Folk i rörelse. Vår demokratis historia* (Ordfront, 2021 och årsbok för Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap).¹

Dåtidens socialdemokrati var dock ett helt annat parti än dagens borgerliga. Men den tidiga arbetarrörelsen var manlig och när kvinnor tände gnistan till revolutionen med hungerprotesterna i april 1917 möttes de inte sällan av ogillanden och uttalanden från socialdemokrater som återspeglade den patriarkala samhällssyn som härskade.

Kvinnornas organisering var även något som den manligt dominerande arbetarrörelsen länge ställde sig tveksam till och inte uppmuntrade. Det var först år 1907 som de socialdemokratiska kvinnorna samlade till sin första nationella konferens och kvinnoklubbarna förblev länge ett lösligt nätverk.

Trots kvinnornas organisering och rösträttskamp, som började ta fart på allvar under 1900-talets första år, var Sverige i slutet av 1910-talet det enda land i Norden där kvinnorna saknade rösträtt. Och fram till 1921 var kvinnor helt utestängda från riksdagen; de fick inte rösta eller väljas.

Rösträttskampen fick ett nytt uppsving i samband med den revolutionära kamp som bröt fram i Sverige under våren 1917 och som hämtade stor inspiration från den ryska revolutionen som hade inletts med arbetarkvinnornas demonstrationer på den internationella kvinnodagen den 8 mars 1917.

År 1917 inleddes i Sverige med att vänsteroppositionen inom socialdemokratin tvingades ut ur partiet vid S-kongressen i februari. Vänstern, vars stomme utgjordes av det socialdemokratiska ungdomsförbundet, bildade i maj 1917 det nya socialdemokratiska vänsterpartiet (SSV), som knöt samman kampen för demokrati med de sociala frågorna.

Den i många fall spontana masskampen 1917 resulterade i att högern förlorade valet till riksdagens andra kammare på hösten samma år. Det var ett val där endast män fått rösta.

En ny koalitionsregering bildades mellan liberaler och socialdemokrater, men trots att socialdemokraterna var det största partiet kom den nya regeringen att ledas av liberalen Nils Edén. Den nya regeringen lovade en författningsrevision (grundlagsförändringar för allmän och lika rösträtt), men inte mycket hände. Varje strävan att demokratisera landet mötte också hårt motstånd från högermajoriteten i riksdagens första kammare, som valts på den graderade rösträtt som gällde i kommunvalen. Högerns motstånd blev även en ursäkt för den liberal-socialdemokratiska regeringen att ständigt skjuta rösträttsfrågan framför sig.

Den tyska revolutionen i november 1918 bröt det dödläge som börjat uppstå och i ett slag förändrades situationen till massornas fördel. Revolutionen i Tyskland tvingade kejsaren att abdikera den 9 november 1918 och han flydde ett land där makten för en tid skulle ligga i händerna på de revolterande arbetarna och soldaterna.

Den tyska revolutionen hade inspirerats av den ryska socialistiska oktoberrevolutionen 1917. De tyska arbetarna samt de revolterade matroserna och soldaterna förväntade sig att landets ledande arbetarpartier, Socialdemokraterna och det oberoende socialdemokratiska partiet, skulle använda sig av den makt de fått för att säkra den socialistiska revolutionens seger. Men det motsatta hände: den tyska socialdemokratin blev revolutionens bödel.

Rädslan för ett socialistiskt genombrott fick även kapitalistklassen att ge upp sitt motstånd mot allmän och lika rösträtt.

Nyheten om den tyske kejsarens fall gav dock nytt hopp till kampen i Sverige och kungen stod beredd att fly. Samtidigt förvärrades den redan svåra livsmedelssituationen, och levnads-

¹ Se [Kjell Östberg om vår demokratis historia](#)

kostnaderna skenade medan den spanska sjukan, en global pandemi och den värsta farsoten sedan Digerdöden, skördade allt fler offer. Under 1918 avled över 27,000 människor i Sverige i den spanska sjukan.

”Hösten 1918 hade Socialdemokraterna att möta en helt annan situation än den de hade upplevt våren 1917. Då hade kritiken drabbat i första hand Hammarskjöld (som blev ’Hunger-skjöld’ i folkmun) och hans regering, eller ’systemet för sent’ (regeringens livsmedelspolitik) som oppositionen föredrog att kalla det. Hösten 1918 befann sig Socialdemokraterna själva i politiskt ansvarig ställning via partiets fyra platser i regeringen och det socialdemokratiska vänsterpartiet var inte sent att skjuta in sig på detta förhållande” (Carl Göran Andræ: *Revolt eller reform. Sverige inför revolutionerna i Europa 1917-18*).

De kampstämningar, som fått sig en knäck i början av året efter kontrarevolutionens seger i Finland och dess blodiga hämnd, började under hösten att få ny växtkraft och därmed fick arbetarklassen en chans att gå till offensiv, trots dyrtidens umbäranden. Den revolutionära vågen i Tyskland ställde allt på sin spets och i det socialdemokratiska vänsterpartiet gavs oanade möjligheter att snabbt vinna över de arbetare som ännu stödde Socialdemokraterna och var beredda att ge partiet ytterligare en chans.

SSV vann också insteg bland socialdemokratiska arbetare och partiets nya aktionsprogram för mass- aktioner under rubriken ”Fram för den socialistiska republiken” svarade upp mot såväl stämningarna som den objektiva situationens krav.

I programmet förenas kravet på allmän och lika rösträtt för män och kvinnor från 20 års ålder med krav på republik, 8-timmars arbetsdag, arbetarkontroll över industrin och socialisering av storbolag och jordegendomar samt bildandet av en socialistisk regering stödd på arbetarråd baserade på arbetarklassens självständiga organisering och kampenhet. Aktionsprogrammet manade samtidigt till storstrejk för ”en politisk och socialistisk omgestaltning av vårt land”.

Radikaliseringen och trycket från vänstern satte också tydliga avtryck inom socialdemokratin, och på basplanet gjorde SSV viktiga inbrytningar. På en rad platser förenades det nya partiet och ”det gamla” bakom de krav som SSV reste, vilket bland annat Carl Göran Andræ skildrar i sin bok.

Men vänstern var långt ifrån politiskt homogen och flera av partiets företrädare i exempelvis riksdagen var redan på väg bort från den revolutionära socialismen och tillbaka till reformism och socialdemokrati. Det i sin tur bidrog till att förlama SSV och ge såväl regeringen som högern och kapitalismen en chans att rida ut stormen under förutsättning att man gav sitt bifall till en författningsrevision, vilket gjordes. Den föreslagna författningsrevisionen hade dock många hål och motsvarade inte de förväntningar som fanns.

Hur tillspetsat läget var vintern 1918 kan återges i att när regeringen sammanträdde i mitten av november rapporterade land- och sjöförsvarsministrarna om att ”det fanns en stark revolutionär stämning bland soldaterna”, vilket fick regeringen att fatta beslut om att befälen skulle vara beredda att när som helst gå i tjänst och att gevärens och andra vapens slutstycke skulle tas om hand och förvaras på ”säkert ställe”.

Vidare skulle särskilda styrkor bestående av ”pålitliga” befäl och värnpliktiga bildas för att slå tillbaka masskampen och trängförbandens bilar försågs med särskilda pansarplåtar för patrullering på gatorna.

I rädsla för att statsmaktens planer skulle avslöjas och provocera fram ett uppror från de värnpliktiga – ”kamraterna i uniform” – gick ordern om höjd beredskap ut till en begränsad krets av högre officerare landet runt.

Överklassen var övertygad om att timmen var slagen och kung Gustaf V lär ha varit i upplösningstillstånd. Endast en försäkran från de socialdemokratiska ministrarna om att ”vi ska klara skivan” – rädda både kapitalismen och monarkin – fick kungen att stanna kvar i landet.

Rädslan för ett socialistiskt genombrott fick även kapitalistklassen att ge upp sitt motstånd mot allmän och lika rösträtt. ”Faran för en storstrejk och hotet från en revolution som kunde ifrågasätta äganderätten i banker och storindustrier, hade djupt oroat ledarna inom svenskt näringsliv. Mest känt är det telegram som redarna i Göteborg avsånde till Lindman, Swartz och Trygger (högerens ledande företrädare) den 27 november och i vilket de vädjade till högern att tillmötesgå regeringens krav” (*Revolt eller reform*).

Med rätta fruktade landets kapitalister att högerens motstånd mot en författningsrevision skulle ”medföra ödesdigra följder för samhällsutvecklingen”.

Pressen från masskampen och stämningarna samt påtryckningar från kapitalistklassens fick högerens företrädare att öppna för en kompromiss i rösträttsfrågan. För att inte äventyra samarbetet med liberalerna var ledningen för S, särskilt Hjalmar Branting, beredd att göra det samma och gå med på långtgående och onödiga kompromisser för att lugna borgarna. Socialdemokraterna övergav såväl kravet på republik som att den första kammaren skulle avvecklas, två krav som alltid hade varit en del av deras demokratikamp.

Dessa långtgående och förödmjukande kompromisser fick emellertid inte högern att ge upp sitt motstånd mot demokrati och det förakt man hyste för majoritetsstyre och folkviljan. ”Högern var i princip fortfarande mot. De accepterade rösträtten under galgen, men försökte införa garantier mot ett alltför kraftigt genomslag. Och Liberalerna stödde oftast dessa inskränkningar”, summerar Kjell Östberg.

De eftergifter som Socialdemokraterna gjorde i rösträttsfrågan var sannolikt större och mer långtgående än vad det borgerliga etablissemanget hade vågat hoppas på.



Etablissemanget och den härskande klassen ger inga rättigheter gratis. Rösträtten vanns genom kamp, stora rörelser och ett massivt tryck underifrån (Foto: Okänd – Sundsvalls museum).

Trots att det var kampen som fällt avgörande och som resulterat i att riksdagens båda kammare sa ja till förslaget om allmän och lika rösträtt för kvinnor och män var det ett

demokratiskt genombrott med förbehåll. När kompromissen blev färdig i december 1918 innehöll den bland annat en höjning av rösträttsåldern från 21 till 24 år i kommunvalen och från 21 till 27 år i landstingsvalen.

”Det var en eftergift mot högern som gärna talade om politisk mognad, men även liberalerna hade konsekvent förespråkat en högre rösträttsålder. Förslaget betydde att 100,000 som tidigare kunnat rösta i kommunalval och 300,000 i landstingsval skulle förlora sin rösträtt” (*Folk i rörelse. Vår demokratiska historia*). De unga arbetare som hade varit radikaliserings ryggrad utestängdes från valen.

Det fanns också andra inskränkningar som utestängde fattiga och exempelvis arbetslösa från att rösta i de kommunala valen.

Dessutom begränsades valens utfall och folkviljan av att kommunerna påtvingades samstyre och att det krävdes 2/3 majoritet vid beslut om större kommunala satsningar. Första kammaren blev inte bara kvar, utan även valbarhetskravet blev kvar. Bara den som fyllt 35 år och hade en årsinkomst på 3,000 kronor eller ägde en taxerad fastighet på 50,000 kronor kunde väljas till första kammaren. Det var ett hårt slag mot lågavlönade, främst kvinnor.

Att mandatperioden dessutom förlängdes från sex till åtta år gjorde första kammaren till en fortsatt bastion för högern och en bromskloss mot alla förbättringar. Ännu 1932 fanns det bara en arbetare i riksdagens första kammare med totalt 130 ledamöter. Däremot fanns det 12 godsägare och mångdubbelt fler fabriksidkare och höga tjänstemän.

Även inom det socialdemokratiska toppgarnityret fanns en stark kritik mot uppgörelsen. Den blivande socialdemokratiska finansministern Ernst Wigforss undrade om ”inte massor av arbetare uppfattar hela partiledningens taktik som medvetet förräderi”.

Kvinnor gavs rösträtt men måste vänta innan två lagtima riksdagar (1919 och 1921) beslutat om de nödvändiga grundlagsändringarna.

Valet den 16 september 1921 blev det första valet med allmän och lika rösträtt för kvinnor och män, men riksdagen förblev en exklusiv herrklubb. Bara fem kvinnor (endast två var socialdemokrater) valdes in i riksdagen vars första och andra kammare bestod av totalt 380 ledamöter.

Lika illa var det i kommunerna och landstingen och skulle så förbli under lång tid. I likhet med andra länder spred sig en känsla av backlash och mycket snart skulle det höras krav på att förvärvsarbetande gifta kvinnor skulle tillbaka till hemmet. Eller som Kjell Östberg skriver i sin nya bok: ”Det kom att dröja till 1930-talet innan starka nätverk av kvinnliga fackföreningar och politiska organisationer kunde förändra den politiska dagordningen”.

Arbetarrörelsens framväxt och kamp lade grunden till det som kommit att kallas det demokratiska genombrottet och det moderna Sveriges tillkomst 1918-19. Men rösträtten kunde inte vinnas utan hjälp från den revolutionära våg som svepte över Europa efter den ryska oktoberrevolutionen 1917 och överklassens rädsla för att Sverige skulle bli ”ett nytt bolsjevikland”.

Striden för demokratin är dock inte över. Ännu är det långt till verklig demokrati som betyder folkstyre, och för att alla människor ska få möjlighet att styra samhället och gemensamt forma framtiden krävs att kapitalismen avskaffas för att ge plats till ett socialistiskt, jämlikt samhälle.

Proletären

Kampen underifrån gav kvinnor rösträtt

Vera Peterson

Proletären 16/9 2021

Nu i september är det hundra år sedan det första riksdagsvalet då kvinnor fick rösta. Kommunistiska Partiets kvinnopolitiska sekreterare Vera Peterson skriver om rösträttsreformen som tvingades fram av kampen utanför parlamentet.

När svälten stod för dörren tågade kvinnorna i Söderhamn till Stadshuset. I täten gick Anna Jonsson, Anna Sjögren, Hilma Pettersson och Karin Östlund, fyra kvinnor från trakten runt Söderhamn.

De fyra kvinnorna startade hungerdemonstrationerna i Sverige i april 1917. De var pionjärer för de hungerdemonstrationer och hungerupplopp som sedan spred sig som en löpeld över landet. Det var protester mot den rådande svältpolitiken som skapade brist på livsmedel och som sedan samlade hundratusentals, kvinnor och män, i rörelse från norr till söder.

Kvinnorna i Söderhamn krävde mat på bordet till sina familjer. Att deras initiativ skulle växa i en sådan omfattning, och bli till en styrka som i ett senare skede skulle spela en avgörande roll i att pressa högern till reträtt i rösträttsfrågan, det fanns nog inte i deras tankar. Men så hänger hungerdemonstrationerna ihop med frågan om allmän rösträtt.

Året var 1917 och det första världskriget hade pågått i flera år. I Ryssland tändes gnistan för den ryska revolutionen när kvinnorna i februari månad strejkade på fabrikerna i Petrograd. De gick ut på gatorna för att demonstrera mot bristen på bröd och mot kriget.

Det var den 23 februari, som med dagens almanacka är lika med den 8 mars. Så för att hedra de kvinnor som spelade en så avgörande roll i februarirevolutionen sattes år 1921 datumet 8 mars för den Internationella kvinnodagen – eller Internationella arbetarkvinnans dag, som den hette från början.



Kulturarv Västmanland Söderhamn 1917.

När sedan revolutionen tog fart i Tyskland 1918 och kejsaren Vilhelm II abdikerade och gav sig iväg till Holland, spred sig oron i maktens korridorer även i Sverige. Kung Gustav V packade sina väskor.

Kungen gick med på allmän rösträtt, med förbehållet att monarkin fick vara kvar. Men högern bjöd fortfarande motstånd. Ett motstånd som till sist kapitulerade för skräcken för vad arbetares och fattigfolks protester kunde föra med sig.

De rättigheter kvinnor vunnit kan inte tas för givna.

I Sverige klubbades rösträttsreformen igenom i december 1918 och en demokratiseringsprocess startade, som avslutades med att det första riksdagsvalet med rösträtt för både kvinnor och män hölls i september 1921. Vissa begränsningar fanns dock fortfarande kvar.

I detta riksdagsval var kvinnor även valbara och riksdagens fem första kvinnor valdes in, fyra till andrakammaren och en till första.

Rösträttsreformen var en framgång för alla kvinnor och historien visar att den tvingades fram av kampen utanför parlamentet. Så ser det också ut med flera av de beslut som genom åren tagits i riksdagen.

Några exempel är:

Åtta timmars arbetsdag hade länge funnits med bland kraven och 1919 antog riksdagen en lag om 8-timmarsdag, men arbetsveckan var fortfarande sex dagar. I ett flertal kvinnoyrken fanns det undantag som var kvar ända in på 1950-talet.

Preventivlagen antogs av riksdagen 1910. Den gjorde det straffbart att upplysa om, att sprida och att använda preventivmedel. Efter årtionden av kamp upphävdes förbudet 1937.

I debatten för att tillåta preventivmedel fanns också frågan om att tillåta aborter. Fram till 1864 var det dödsstraff för abort. Efter hand mildrades straffet för att år 1921 vara fängelse i sex månader eller böter.

På 1930-talet höjdes röster för att göra abort laglig. Tack vare protesterna luckrades motståndet upp och i mitten på 1960-talet tillsatte regeringen en utredning om rätten till fri abort. Sedan tog det ytterligare tio år innan den nuvarande lagstiftningen kom på plats.

Men de rättigheter kvinnor vunnit kan inte tas för givna. Framstegen är ett resultat av kamp underifrån och som därför hela tiden måste försvaras genom kamp underifrån.

Kvinnorna i Söderhamn kunde inte överblicka vad de startade. De bara gjorde vad de ansåg vara nödvändigt i sin verklighet. På samma sätt måste dagens nödvändiga kvinnokamp utgå från dagens verklighet.

Mer om rösträtten på Internet

[100 år med kvinnlig rösträtt \(Aftonbladet\)](#)

[Allmän rösträtt 100 år – men långt ifrån alla fick rösta \(Forskning & Framsteg\)](#)